

ВЗАИМОЗАМЕНЯЕМОСТ НА ОБОБЩИТЕЛНИТЕ МЕСТОИМЕННИЯ *ВСИЧКИ*, *ВСИЧКИТЕ* И *ЦЕЛИТЕ*

Диана Андрова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ON THE INTERCHANGEABILITY OF THE BULGARIAN SUMMATIVE PRONOUNS *VSICHKI*, *VSICHKITE* AND *TSELITE*

Diana Androva
St. Kliment Ohridski University of Sofia

This study examines the competitive uses of the summative pronouns *vsichki*, *vsichkite* and *tselite*. Only the plural forms of the pronouns are examined. First hypothesis is about *vsichki* and *vsichkite* and examines in what type of phrase can each of them operate. The second hypothesis is that *vsichkite* and *tselite* can operate in a parallel distribution. The terms *one-way substitutability* and *two-way substitutability* are introduced to explain the relationship between these two pronouns when they are used in the same contexts. For the purpose of the study, we analyzed examples excerpted from Internet.

Keywords: summative pronouns, distribution, competition

Обобщителните местоимения в българския език включват ред, образуван с *все-/вся-*, и ред с формите на прилагателното *цял*, смятано за местоимение (Ницолова/Nitsolova 1986). Семантиката на тези местоимения се представя чрез логическия квантор за общност, с който се означава, че всеки елемент или всички елементи от дадено множество притежават конкретно свойство. Тук ще се придържахме към дефиницията, че няма референт, който да не е член на множеството, означено с обобщително местоимение (Андрова/Androva, 2024). Настоящото изследване се занимава в частност с дистрибуцията на формите за множествено число: *всички*, *всичките* и *целите*.

Според Р. Ницолова противопоставянето между *всичките* и *целите* е най-подчертано в мн.ч., т.е. при тези форми почти не може да се говори за паралелна дистрибуция. С *всичките* и *всички* се означава **количествена ненакърненост на дадено множество**. С прилагателното *целите*, включено в системата на обобщителните местоимения, се означава **формалната цялост на всеки от елементите в едно множество** (Ницолова/Nitsolova 2023: 213). В предишно наше изследване със

сходна тематика се потвърди, че двете местоимения (*всичките* и *целите*) могат да бъдат взаимозаменяеми в определени контексти. Целта на тази статия е да опише някои от другите случаи, в които това е възможно. В споменатото изследване, а и според Р. Ницолова, формите *всички* и *всичките* са определени като стилистични, а не семантични варианти, които могат да се употребяват в паралелна дистрибуция, въпреки че в монографията си *Българските местоимения* авторката дава някои примери, в които *всички* и *всичките* са в допълнителна дистрибуция (Ницолова/Nitsolova 1986: 186). Прави и класификация на заменяемостта на *всичките* и *целите* според типа на съществителното опора, като разглежда само формите за единствено число. На същата тема е посветена и студията на Ст. Буров *Логическа и прагматическа класификация на тоталността* (Буров/Burov 1998; Ницолова/Nitsolova 1986: 188 – 191). В настоящото проучване ще бъде анализирана взаимозаменяемостта на двете посочени местоимения (*всичките* и *целите*) според типа съществително, което поясняват (броимо или неброимо), а взаимозаменяемостта на *всички* и *всичките* – през типа на фразата, в която са употребени, за да се установи дали генеричността на фразата блокира заменяемостта им.

Генеричните фрази са именни фрази, употребени така, че да означават цял клас от еднотипни обекти. Логическият подход за интерпретация на тези фрази гласи, че „за всички и всякакви x е валидно свойството $P(x)$ “, назовано лексикално чрез съответната именна фраза“. Такива фрази реферират всички обекти от екстензионала на понятието, назовано чрез именната фраза (Лакова/Lakova 1997 – 1998: 15). Важно е да отбележим, също по М. Лакова, че именните фрази могат да бъдат употребявани като означаващи подмножество, т.е. като множество, включващо се в множеството от обектите на екстензионала на понятието, означено със съответната именна фраза, но не и равно на него. Членовете на такова множество зависят от контекста на изказването. Това са т.нар. от М. Лакова и Г. Гаргов ограничено-универсални фрази, носещи не генерично, а множествено значение (Лакова, Гаргов/Lakova, Gargov 1985: 37). В това изследване основен обект ще бъдат генеричните именни фрази, образувани с атрибутивно употребено обобщително местоимение към нарицателно съществително име.

Взаимозаменяемост на *всички* и *всичките*

Според Р. Ницолова формите *всички* и *всичките* са взаимозаменяеми поначало. Тя дава следния пример: *Прочетох всички/всичките книги от библиотеката*. Според нея, когато има удвояване на обекта,

се предпочита *всичките*, напр. *Имаше сандвичи в хладилника. Изядох ги всички*. Всъщност това, което кара езиковите носители в подобни случаи да избират членуваната форма, не е само даденото вече знание за съществуването на сандвичи в предходното изречение, т.е. подчертаването на определеността и специфичността на обекта. Важна роля играе и деиктичността на определителния член, която допълнително специфицира тези сандвичи, конкретизирайки ги като ‘точно тези тук’ и отделяйки ги от екстензионала на понятието, означено със съществителното *сандвичи*, както и от всяко друго възможно негово подмножество. Затова и членуваната форма не се среща в генерични фрази. Това изследване цели да докаже чрез примери, че формата *всичките* не се среща в именни фрази с генерично значение, и да провери дали нечленуваното *всички* се среща по-често в генерични, или в ограничено-универсални (с множествено значение) фрази.

Първите примери са дадените от Р. Ницолова, в които двете форми са в допълнителна дистрибуция. Нейната кратка класификация засяга употребите на *всички* и *всичките* във фрази с местоимения – лични и притежателни, и с прилагателни. Формите на личните местоимения (кратки и пълни) се съчетават само с *всички*, напр. *Всички те дойдоха навреме; Говори на всички ни/Говори на всички нас*. При употреба с кратки притежателни местоимения се допуска само членуваната форма *всичките* (*Всичките им книги остават за мен*). С пълната форма на притежателните местоимения могат да се съчетават и *всички*, и *всичките*: *Всички мои страхове са преодолени/Всичките мои страхове са преодолени*. Р. Ницолова отбелязва, че казаното дотук е валидно и при съчетаване с прилагателни имена.

В тази работа се засягат само атрибутивни употреби на местоимение и съществително, които не са опосредствани¹. Примерите сме групирани по двойки.

1. ***Всички** делфини мигрират, за да следват рибните пасажи, с които се хранят.* (<http://delfini.zazz.info/>)

2. *А на някой хрумна ли му, че **всичките** делфини в делфинариума са родени в плен и няма да оцелеят в морето?* (<https://dnes.dir.bg/comments/-14861645>)

Първият пример, съдържащ формата *всички*, е част от описателен текст, който дава информация за животното делфин. Употребата е генерична, тъй като значението на фразата е общовалидно – ‘всеки член на вида на делфините’. Пример 2 представя употреба на формата *всич-*

¹ Между местоимението и съществителното име не се появява друг определител като второ местоимение или прилагателно име.

ките. Тук референтите на определяемото *делфини* са част от подмножество на екстензионала на понятието, означено с тази фраза, а именно – тези делфини, които се намират в делфинариума, съответно значението е множествено. Откриват се и примери, в които *всички* е употребено не генерично, а за означаване на подмножество (срв. 3), но те са значително по-малко.

3. ***Всички делфини на борда бяха от породата Турсионс амикус.*** (БНК², „Звездна вълна се надига“, Дейвид Брин)

При абстрактните съществителни се запазват същите употреби на двете форми. В пример 3 е налице отново генерична употреба, като тук текстът е художествен, а не научнопопулярен, както е в първия пример. Фразата е множествена, което личи от несъгласуваното определение (*на борда*) към определяемото съществително, което стеснява понятието.

В пример 4 употребата е генерична, говори се за емоциите по принцип – ‘всеки вид емоции’. В петия пример употребата е ограничено-универсална, т.е. фразата е с множествено значение. Говорещият иска да изживее отново съвкупността от точно тези емоции, които вече е изпитвал, както личи от контекста, при предишен прочит на книгата. Става дума за едно конкретно подмножество от емоции. Шестият пример е идентичен, отново показва *всички* във фраза с множествена употреба.

4. ***Предполагам, имате предвид Колинар, докторе. Както и да го кажете, 2-н Спок, ритуалът на планетата Вулкан, който очиства от всички емоции. Но Колинар е дисциплината, която нарушихте... за да дойдете при нас. Седнете най-после!*** (БНК, <http://opus.lingfil.uu.se/>)

5. ***Как ми се иска тепърва да започвам да я чета и да изживея наново всичките емоции!***

6. ***Всички емоции от дербито на Варна между Спартак и Черно море*** (<https://www.youtube.com/watch?v=wihpiNpFYHA>)

В примери 7, 8 и 9 употребите са идентични с предходните три. В седмия пример нечленуваната форма *всички* е с генерично значение, той е и единственият от този тип. Във всички останали (срв. 8) нечленуваната форма е с множествено значение. Членуваната форма *всичките* отново носи множествено значение (9).

7. ***Всички мисли, дори най-мимолетните и незначителните, могат да станат реални в този период.*** (<https://novini.bg/razvlecheniq/astro/834484>)

² Български национален корпус (<https://dcl.bas.bg/bulnc/>).

8. Нима **всичките** мисли, които ви спхождат в курса на един ден, са невинни и хуманни? (<https://www.colibri.bg/blog/307/dobrozhelatelnite-palachi>)

9. Освободих се от **всички** мисли за ТЕБ и отново съм СЕБЕ СИ (<https://dama.bg/article/osvobodih-se-ot-vsichki-misli-za-teb-i-otnovo-sum-sebe-si/32674>)

В процеса на анализиране на примерите се появи хипотезата, че нечленуваната форма *всички* се употребява по-често във фрази с множествено значение, когато определяемото е абстрактно съществително. Би могло да се допусне, че това се дължи на факта, че тези съществителни имена нямат материален референт. Съответно не изискват толкова силно деиктичността на членуваната форма, за да отделят подмножеството, което съществителното означава, от неговия екстензионал. Следователно при определяеми абстрактни съществителни нечленуваното *всички* може да се срещне по-често, отколкото в останалите случаи. Това виждане обаче не може да се докаже в рамките на настоящото изследване, въпреки че приложените няколко примера работят и в тази посока. То ще бъде обект на бъдещо проучване.

Дотук се потвърди, че *всичките* се употребява изключително във фрази с множествено значение, а *всички* може да означава и генеричност, и множественост, като предпочитанията в употребите варират в зависимост от типа на съществителното опора.

Взаимозаменяемост на *всичките* и *целите*

За целите на изследването ще въведем условно два термина: еднопосочност и двупосочност на заменяемостта на местоименията. В определени контексти местоименията *всичките* и *целите* могат да бъдат абсолютно взаимозаменяеми. В тези случаи ще се говори за двупосочност. Има такива изказвания, в които *целите* не може да замени *всичките*, но обратното е възможно. Те ще бъдат наричани случаи на еднопосочна заменяемост.

Започваме с първите два примера:

10. Но по едно време някой му подхвърли **целите** излишни вътрешности на свинята. (БНК)

11. Извадиха после **всичките** вътрешности на ягнето. (<https://www.zlatograd.com/bg/news/archive/2022/10/25/4410/>)

В пример 10 семантиката на *целите* може да се интерпретира по два начина: *целите вътрешности*, тоест ненарязаните вътрешности – в този случай не би могло да се говори за конкуренция с *всичките*, тъй като *целите* е в основното си значение (‘ненарушаване на целостта на

даден елемент от множество’); вторият вариант за интерпретация обаче е именно със семантиката на *всичките* – някой подхвърля цялото налично количество вътрешности или всеки елемент от множеството на вътрешностите. Предвид факта, че съществителното е неброимо, може да се твърди, че *целите* не може да функционира със собственото си значение, тъй като определяемостта не може да бъде разделена на елементите от множеството на понятието си. Склонни сме да твърдим, че втората интерпретация е правилната в случая още защото, ако погледнем и примера *Целите вътрешности могат да гарантират наличието на хайвер*, ще видим употреба на *целите*, която категорично отхвърля възможността за втора интерпретация – ако вътрешностите са цели, тоест в цялост, неразчленени, се гарантира наличието на хайвер. Но в горния пример *целите* не изчерпва цялото множество, става въпрос за вътрешностите по принцип и тези от тях, които са запазили своята физическа цялост. При сравнение на двата примера проличава колебанието в първия. Когато прибавим и примера със същото определяемо (виж 11) с употреба на местоимението *всичките*, напълно се доказва тъждеството между *всичките* и *целите* в двата примера, тъй като и в единият пример се има предвид количеството вътрешности, което е цялото налично количество. Конкуренцията между местоименията в първия и втория пример е абсолютна, тоест заменяемостта на местоименията е двупосочна (Андрова/Androva, 2024).

В следващите два примера ситуацията е същата, *целите* не може да функционира напълно с основното си значение, изразяващо формалната цялост на всеки елемент от едно множество, тъй като съществителното опора в случая (*сили*) е неброимо и като такова – неделимо на съставните си елементи.

12. *В един момент целите сили на организацията са насочени вече не към промяна, а към поддържането на равновесието.* (<https://www.art1a1d.com/2018/04/02/upravlenie-na-promjnameningmant-amp-on/>)

13. *Тя ще се извърши от голям брой хора – вероятно всичките сили на „Икономическа полиция“ ще бъдат хвърлени в изясняването на този въпрос.*

Следващата тройка примери, които прилагаме, представят еднопосочна заменяемост на местоименията.

14. *По целите храсти се беше разпръснал мозък, но той трябва да провери пулса.* (БНК)

15. *Всичките храсти рози ли са?* (<https://bul-mamma.com/hobi-ilubimi-zanimania/nashite-krasivi-cvetya-2/>)

16. *Издържат на студ, но при тежки зими могат да измръзнат клони или целите храсти, ако са още млади и неукрепнали.* (<https://s.shopeee.com/LIN3>)

Примерите, в които определяемо е съществителното *храсти*, изглеждат сходни с предишните употреби. Но тук не е толкова категорична взаимозаменяемостта на двете местоимения. В пример 16 е използвано местоимението *целите*, което отново може да се интерпретира по два начина. Първият означава ‘храстите изцяло’, ‘от горе до долу’. Вторият начин на интерпретация е ‘по всички налични храсти’. Този път единият вариант не изключва другия. По-скоро присъстват и двата признака: ‘по всеки един от наличните храсти’ и ‘от горе до долу’. В пример 17, в който е употребено *целите*, от контекста ясно проличава семантиката на местоимението – ‘храстите в тяхната цялост’, тоест употребата не е напълно идентична с употребата на същата форма в първия пример. В пример (15), съдържащ *всичките*, местоимението *целите* би звучало по-скоро неуместно и в случая двете местоимения навлизат в конкурентни отношения, но не стават взаимозаменяеми изцяло, както беше в представените преди малко примери. Тук по-скоро *всичките* навлиза в полето на употреба на *целите*, но не и обратното. **Оказва се, че *целите* може да носи две значения (собственото си и това на *всичките*), но *всичките* не се характеризира с такава амбивалентност.** То носи единствено основното си значение – количествена ненакърненост на дадено множество, поради което се стига до извода, че двете местоимения са еднопосочно заменяеми. Това може да се обясни с определяемостта, което е бройно съществително. Множеството му може да бъде сегментирано до своите единични елементи, при което *целите* няма причина да губи значението си ‘формална цялост на всеки от елементите’ (Аandrova/Androva 2024).

Интересен е последният пример (18), тъй като е единственият с генерична употреба на *целите*, който беше открит. Подобна употреба не беше очаквана, *целите* не би трябвало да има възможност да експлицира генерично значение, тъй като функцията *идентифициране* на определителния член се сблъсква с генеричността. Тук обаче контекстът сочи, че употребата е генерична.

18. [...] *ционизмът е еврейският фашизъм, с нищо по-добър от национал-социализма на Хитлер/ да сложат под свой пълен контрол ЦЕЛИТЕ богатства на света.* (<https://rodinabg.com/readarticle.php?id=10828>)

Изводи

Членуваната форма на обобщителното местоимение *всичките* не се употребява в генерични именни фрази. Нечленуваната форма *всички* се появява и в генерични, и в множествени фрази. В процеса на работа се появи хипотеза, според която нечленуваната форма *всички* се употребява по-често във фрази с множествено значение, когато определяемото е абстрактно съществително. Би могло да се допусне, че това се дължи на факта, че тези съществителни имена нямат материален референт. Във всеки случай наблюдението ни дава идея за по-обстойно бъдещо изследване, основано на по-обширно търсене в електронни корпуси.

Относно заменяемостта на местоименията *всичките* и *целите* – потвърди се, че двете са взаимозаменяеми при определяемо съществително, което е неброимо. При броимо съществително, което е опора на фразата, заменяемостта е еднопосочна, и то в посока на *целите*. Иначе казано, *всичките* може да замества *целите*, но не и обратното.

Интересно е и наблюдението, че въпреки определителния член *целите* може да функционира в именна фраза с генерично значение. Това също дава добра отправна точка за по-задълбочено бъдещо изследване в полето на обобщителните местоимения.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Андрова/Androva 2024:** Андрова, Д. Към въпроса за конкуренцията между обобщителните местоимения *всичкият* и *целият*. // *Втори българистични езиковедски четения в памет на проф. М. Янакиев*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2024. [Androva, D. Kam voprosa za konkurentsiyata mezhdu obobshtitelnite mestoimения vsichkiyat i tseliyat. // *Vtori balgaristichni ezikovedski chetenia v pamet na prof. M. Yanakiev*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2024.]
- Буров/Burov 1998:** Буров, С. Логическа и прагматическа квантификация на тоталността. // *Проглас, т. 12, бр. 3*. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 1998. [Burov, S. Logicheska i pragmaticheska kvantifikatsia na totalnostta. // *Proglas, t. 12, br. 3*. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 1998.]
- Лакова, Гаргов/Lakova, Gargov 1985:** Лакова, М., Г. Гаргов. За категорията определеност/неопределеност като семантико-прагматична категория. // *Език и литература, 2*. 115 – 128, 1985. [Lakova, M., G. Gargov. Za kategoriyata opredelenost/neopredelenost kato semantiko-pragmatichna kategoria. // *Ezik i literatura, 2*. 115 – 128, 1985.]

Лакова/Lakova 1997 – 1998: Лакова, М. Категорията неадефинитност/адефинитност, или категорията „определеност/неопределеност“. // *Български език*, 1, 12 – 24, 1997 – 1998. [Lakova, M. Kategoriyata neadefinitnost/adefinitnost, ili kategoriyata „opredelenost/neopredelenost“. // *Balgarski ezik*, 1, 12 – 24, 1997 – 1998.]

Ницолова/Nitsolova 1986: Ницолова, Р. *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство, 1986. [Nitsolova, R. *Balgarskite mestoimeniya*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1986.]

Ницолова/Nitsolova 2023: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023. [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2023.]